

תקליטור הביבליוגרפיה העברית: בית הגנזים של מורשת הספר העברי

מאת משה פלאי

למשל, מגלה לא רק התיישנות (שהיא מובנת) אלא גם טעויות ושיבושים בקריאת שמות מחברים. גם הספרים האחרים, שאולי הם מעודכנים יותר, לוקים בחסרונות דומים.

תוכנת האיחזור (CD-ROM Information Systems) CDIS פותחה על-ידי חברת סי.די.איי. בישראל לשם חיפוש ואיתור מידע מתוך טקסט מוקלד. התוכנה מאפשרת איחזור על פי חתכים שונים, כגון: כותר, מחבר, מו"ל, מדפיס, שנה, מקום, לפי מלה או צירוף של מלים בטקסט הכרטיס. ניתן לאתר כרטיסי מחבר על פי שמו, מקום הולדתו ומותו, שנת הולדתו ומותו.

חמישה תפריטים עיקריים מאפשרים להיכנס אל בית הגנזים של מורשת הספר העברי. בתפריט החיפוש, אפשר לערוך חיפוש לפי רשומות ביבליוגרפיות או לפי כרטיסי מפתח מחברים, מפתח שמות, המו"ל, מקום ההוצאה לאור, השנה, השפה או האוסף.

תפריט התצוגה מציע בחירת שמות השדות בכרטיס, מופע מילים, או תצוגה מלאה. אפשר לקבל תצוגה בעברית או באנגלית ולשנות את לשון התפריט, אך כמובן, לא של המידע הביבליוגרפי עצמו הניתן בעברית בתוספת המידע הלועזי הקבוע (מקום הדפוס, למשל).

הדפסת הטקסט המופיע על הצג (המסך) נעשית באמצעות תפריט ההדפסה. אפשר להדפיס את המסמך הנמצא על הצג, רשימת כותרות המסמכים או תוכן כל המסמכים. אם נתקלים בבעיות הדפסה (כפי שאני נתקלתי), אפשר תמיד להשתמש בפקודת 'הדפסת מסך' ובתנאי שיש התקנת מדפסת בעברית, ואז ניתן להדפיס כל עמוד הנראה על המסך בנפרד.

תפריט היצוא מאפשר להעביר שמות וטקסטים לתוכנות אחרות לשם שימוש נוסף מחוץ למסגרת תוכנת הביבליוגרפיה. תוכל לייצא את המסמך שעל הצג, את כותרות המסמכים או את התוכן של כל המסמכים.

תפריט הטקסט מאפשר לשמור טיוטה או למחוק אותה, יבוא של טיוטה וחיפוש בטקסט.

הרישום הביבליוגרפי של כרטיס הכותר (כלומר: כותרת הספר) כולל את השדות הבאים: מחבר, כותר, המשך כותר עברי, מהדורה, מקום ההוצאה, המוציא לאור, דפוס, שנת פרסום עברית ולועזית, הערות, הסכמות, ועוד. מכרטיסי הכותר אפשר להגיע באמצעות הקשת קליד (על ידי קשר 'היפרטקסט') לכרטיס המחבר או לכרטיסי כותר של שמות המופיעים בהדגשה בכרטיס זה.

הרישום של כרטיס המחבר אף הוא מפורט וכולל את

חד המפעלים הספרותיים המרשימים ביותר בשטח המחשוב יצא לאחרונה. לאור ישראל. זו תוכנת ביבליוגרפיה המאפשרת לכל חוקר, מרצה ותלמיד-חכם גישה ישירה אל שירה אל המקורות הביבליוגרפיים של אוצר הספרים העברי מאז המצאת הדפוס במאה ה-16 ועד שנות ה-60 למאתנו. האוצר שהיה בלום עד כה ועמד רק לרשות קוראים בספריות האוניברסיטאות בארץ ובכמה אוניברסיטאות נוספות בעולם, יכול עתה להימצא בביתך.

הביבליוגרפיה של הספר העברי רל"ג-תש"ך (1473-1960) הוא מאגר המידע הביבליוגרפי העברי הגדול ביותר והמעודכן ביותר, הכולל את רשימת כל הספרים העבריים שנדפסו משנת 1473 (ראשית הדפוס) ועד שנת 1960. המאגר הועלה על גבי תקליטור (CD ROM) על ידי חברת (Publishing International Ltd) E.P.I. (Electronic Publishing International Ltd) ומכון הביבליוגרפיה העברית, והוא מופץ על ידי חברת סי.די.איי. סיסטמס. פרוייקט זה הוא תוצר משותף של מפעל הביבליוגרפיה העברית שהותחל בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי עוד בשנת 1954, בהשתתפות האוניברסיטה העברית, בית הספרים הלאומי, מוסד ביאליק ומשרד החינוך והתרבות.

כדי להשתמש בתקליטור, עליך להצטייד במחשב שבו מותקן כונן לקריאת תקליטור. תהליך התקנת תוכנת הביבליוגרפיה עשוי להיות פשוט, אם האיר מולך. לי לא היה מזל ובמשך תקופה ארוכה היו פעמים שלא יכולתי להפעיל את התוכנה לאחר התקנתה 'המוצלחת'... באמצעות קשר פקס קיבלתי מידע מיידי משירות העזר של החברה בירושלים. מסתבר, שהזיכרון הפנימי של המחשב (Conventional Memory) חייב להיות לפחות 540K של מקום פנוי, זיכרון שלא היה מסודר במחשבי בהתקנה הראשונה. לאחר תיקון מתאים, נעלמו הבעיות כלא היו, ומאגר המידע עמד לרשותי בהקשת קליד.

המאגר כולל 85 אלף כותרים. בנוסף על כך, יש גם רישום ביוגרפי של רבים מן הסופרים.

בעבר נעשתה מלאכת רישום הספר העברי על-ידי ביבליוגרפים יחידים, "תולעי ספרים", המשוגעים לדבר, שעשו מלאכה לתפארת בתנאים קשים. כל מי שנדרש בעבר לבדיקת אוצר הספרים ליצחק בן-יעקב או בית עקד ספרים לחיים דב פרידברג, מודע להיקף תרומתם למידע הביבליוגרפי, אך הוא גם מכיר ויודע את מגבלות הדיוק של כמה מן הרישומים, על אף חריצותם של מחברי הרישומות. עיון בקטלוג של שטיינשניידר,

הפרטים הבאים: שם עברי, שם לועזי, מקום הלידה, תאריך לידה עברי ולועזי, מקום פטירה, תאריך עלייה לארץ (אם רלוואנט), מקור ביוגרפי, הערות ועוד. מכרטיס המהמר ניתן להגיע בהקשת קליד אל רשימת כל ספריו. כל המידע הזה אינו מצוי בכפיפה אחת בשום כלי-עזר ביבליוגרפי וביוגרפי ידוע.

תוכנה מעין זו נבחנת בבדיקת חומר ביבליוגרפי מוכר. על כן ניסיתי לאתר כמה מסופרי ההשכלה העברית וכותרים מאותה תקופה. חיפשתי את סופר ההשכלה אייכל, יצחק, ואכן מצאתי אותו בליוויית שם עברי נוסף: איצק, כדרך שחתם על מאמריו **בהמאסף**, איות שמו בלועזית מופיע כ-Euchel, כדת, וכן נמסרו מקום לידתו ומקום פטירתו. בהמשך הובא רישום המקורות הביבליוגרפיים: מאיר הלוי לטריס, **בתולדות...** **אייכל**, שפרסם במבוא למהדורה השנייה של כרך **המאסף**, וכן מקורותיהם של קרסל ועריק. הרישום יודע לציין כמקור רישום ביבליוגרפי-ביוגרפי נדיר משנת 1795 בברלין, הידוע רק לחוקרי אייכל ולמי שמתמחה בנושא. חיפשתי את ספריו של אייכל, ומצאתי ארבע מהדורות של **תולדות רבנו החכם משה בן מנחם**, הביוגרפיה המפורסמת על משה מנדלסון, ששתי מהדורותיה הראשונות הופיעו באותה שנה (בנוסף לפרסום בהמשכים **בהמאסף**; וההבדלים בין השתיים צוינו בפירוט). חיפוש נוסף לפרטי המהדורה מביא מידע מפורט על הספר והערות. לדוגמה: ברישום מהדורת תרכ"א נמסרים פרטים על שער נוסף ל**זמירות ישראל**, שנכרך ביחד עם מהדורה זו. מאידך גיסא, ספריו האחרים של אייכל לא הובאו ברישומים הביבליוגרפיים.

חיפשתי את משה מנדלסון – ואיננו. תחת השם משה בן מנחם צויין "עייני: מנדלסון, משה בן מנחם. חיפשתי לפי ההוראות – ואין כל רישום. חיפשתי את הביאורי הידוע שכותרו הוא **נתיבות השלום**, אך כותר זה מופיע תחת שמות מחברים שחיברו ספרים בשם זה, וחיבורו זה של מנדלסון לא נזכר (ייתכן שצריך לחפש תחת הכותר 'תורה' או 'תנייך'). גם **אור לנתיבה** של מנדלסון הושמט, כנראה. גם הספר **ירושלים למנדלסון**, שהופיע בתרגום לעברית, אינו נמצא. בניסיון לאתר את מנדלסון, חיפשתי ברשימה אלפביתית של כל המחברים ומצאתי את משה בן מנחם מנדל (מהאמבורג) המכונה: מנדלסון השני, אך מנדלסון המקורי – איננו. חיפשתי גם לפי 'מנדלסון', כפי שאויית שמו בתרגום ירושלים שיצא בשנת תשי"ז, ולא מצאתיו.

המשכיל יצחק סאטאנוב – מאן דכר שמה! חיפוש באמצעות כמה מכותרי ספרים שכתב העלה את פשר הדבר. הקלדן (או הקלדנית) שיבש את איות שמו והקליד 'טאטאנוב', ואם תתגבר על מכשול "קטן" זה, תמצא פרטים מלאים על סופר ההשכלה המופלא, הכוללים איות שמו (הנכון!) בעברית ואנגלית, פסבדונים שנודקק להם, מקום לידתו ופטירתו ותאריכיהן העבריים והלועזיים, ומקורות המידע: קלוזנר וקרסל, והערות על תאריך לידתו. ניסיתי להתחקות אחר סיפרו **דברי ריבות**, ומצאתיו ברשומות הביבליוגרפיות (הספר יצא בשני חלקים בסביבות 1800). מתוך רישום זה הגעתי אל המחבר, סאטאנוב, על ידי הקשת קליד אחד; בהקשה על שמו, קיבלתי רשימה של 29 מספריו. אך סיפרו הידוע **משלי אסף** אינו מובא.

מכיוון שהגעתי לקלוזנר, ניסיתי לחפש אותו תחת קלוזנר, יוסף, ולא מצאתי אותו ברישום 'מחברים'. ניסיתי לאתרו

ברישום 'מפתח מחברים' ושם מצאתי את שמו ובהקשה נוספת מצאתי רק 5 ספרים שחיבר. ברישום זה לא מופיע משום מה כותר סיפרו **היסטוריה של הספרות העברית החדשה**; חיפשתי את הכותר בנפרד ומצאתי את המחבר מוזכר בשם: קלוזנר, יוסף גדליה בן יהודה ליב. באותו חיפוש מופיע השם לאחובר, ירוחם פישל כמחבר **תולדות...** אך בסיפרו (מהד' תרפ"ח) שמו מופיע כילחובר, פ'. (בלי אלף).

חיפשתי את וויזל (כך לא כתב את שמו!) וקיבלתי את פון וויזל, בן זמננו, ולידו מצאתי את הרישום הנכון של סופר ההשכלה, כפי שכתב את שמו, 'וויזל'. ובהערה מוסבר, על פי קלוזנר "וויזל חתם את שמו ביו"ד אחת ובטעות הורגלו לקרותו וויזל". שמחתי על הערה זו משום שהיה לי פולמוס בנושא זה עם מבקר שבא אלי בטענה על שכתבתי את השם ויזל ביו"ד אחת... וכן מופיע איות שמו בלועזית Wessely ותאריכי לידתו ופטירתו. ברשימת הספרים שחיבר מופיעים 50 כותרים של חיבוריו ומהדורותיהם השונות.

אירוני הוא שכדי למצוא איות נכון של מלה במילון, עליך לדעת את האיות הנכון של המלה... הוא הדין ביחס לשמות מחברים. חיפשתי את שאול ברלין, מסופרי ההשכלה המובהקים, שעליו כתבתי כמה חיבורים, ויהלד' איננו. ניסיתי: שאול בן צבי הירש, והוריתי לחפש תחת: לוי, שאול בן צבי הירש ושם קיבלתי מידע מלא על חייו ומותו... ניסיתי לאתרו באמצעות חיפוש אחד הכותרים: סיפרו הידוע **בשמים ראש**, והוריתי לחפש תחת אשר בן יחיאל (הרא"ש), ששאול ברלין ייחסו לו. תחת השם אשר בן יחיאל מובא הכותר ספר **שאלות ותשובות בשמים ראש...** ובכן, אם אינך יודע מהו הכותר בדיוק, עליך לחפש סביב...

חיפשתי את **אביעזר** וקיבלתי את פרטי סיפרו של מרדכי אהרון גינצבורג. היקשתי על שמו, וקיבלתי את פרטיו הביוגרפיים והביבליוגרפיים המלאים, כולל מקורות המידע, ואף ציון תאריכים שגויים שנמסרו במידע ביוגרפי(!). מהדורת **אביעזר** של אלקושי אינה מופיעה, ובדיקה מהירה הוכיחה, כי היא יצאה בשנת תרכ"ז, ואילו התקליטור כולל את הספרים שהופיעו עד שנת 1960... ויש לקוות שיעדכנו את הרישומים עד שנות התשעים.

חיפוש הכותר **אהבת ציון** מביא לא רק את מאפו כמחבר, אלא גם את יחזקאל לאנדא, הינדוע ביהודה, שאף הוא חיבר ספר בשם זה, ומופיעים סך הכל 30 כותרים בשם זה... ומרביתם משל מאפו. מפתיע, שאין כל סדר ברישום הכותרים של מאפו (ושל סופרים אחרים), לא סדר אלפביתי ולא כרונולוגי. חיפשתי את אברהם מאפו, ומצאתיו ב'מפתח המחברים'. שם גם מצאתי את משה הס בשם משה הס בן-דוד... ובכן, אם לא תדע את השם המלא תתקשה למצוא את אשר אתה מחפש...

קיימת אפשרות לחפש ספרים על-פי רשימת מקום הוצאת הספר. דרך משל: בברלין נדפסו בשנים הללו 858 כותרים. התוכנה מאפשרת לחפש ספרים על פי המו"ל. חיפשתי את 'דפוס חברת חנוך נערים', ההוצאה לאור ובית-הדפוס של המשכילים בברלין, ומצאתי רק מסמך אחד... **מלות ההגיון** שההדיר סאטאנוב בתקנייה. ואולם בספרייתי יש עשרות ספרים שנדפסו על-ידי מו"ל זה... ויש רשימות ארוכות של הספרים שהוציאו (וחוקר ההשכלה שמואל פיינר שוקד עתה על הכנת רשימה מדויקת של הספרים ומובטחני שלא יסמוך רק על תוכנת ביבליוגרפיה זו...). לא התייאשתי וחיפשתי ביחיפוש חופשי

בית הגנזים של מורשת הספר העברי (המשך)

וקיבלתי 59 רישומים שונים שבהם נזכר בית הדפוס חינוך נעים...

המחפש שם של מחבר יוכל לעבור לרשימת מחברים, להקליד את השם ולהגיע אליו, לעבור לרישום הביוגרפי והביבליוגרפי שלו ושל ספריו. רשימה זו כוללת גם ראשי תיבות ופסבדונים.

כמה בעיות קיימות בתוכנה: אין כל אפשרות לצאת לדוס כדי לעשות פעולה מחוץ לתוכנה. אתה יכול לצאת לגמרי מן התוכנה ואחר כך להיכנס שנית. זאת ועוד, עליך לדייק בהקלדה. אם תקליד אייכל, יצחק (בטעות הוספתי רווח נוסף לפני הפסיק) לא תקבל תשובה נכונה. כאמור, נתקלתי בבעיות בהדפסה, ופתרתי אותן על-ידי הדפסת מסך... מאידך גיסא, התוכנה מאפשרת לך לחזור לחיפוש קודם והיא רושמת לפניך את כל חיפושיך עד אשר תצא מן התוכנה.

והבעייה העיקרית: מחיר התוכנה גבוה מיכולתו של אדם

יחיד לרוכשה. אך קיימת אפשרות של רכישה מוסדית של אוניברסיטאות, מוסדות חינוך, בתי ספר וספריות (במחירים הנעים מ-\$2,250 ועד \$8,200 בהתאם לגודלם) ושימוש ברשת. מוסדות חינוך וספריות הרוכשים את התוכנה (במחיר הנ"ל) יוכלו לאפשר לאנשי פאקולטה קבועים לרכוש את התוכנה לשימוש הפרטי במחיר סביר של \$150. יש לקוות שהחברה תוכל להוזיל את מחירה במשך הזמן ולאפשר לכל אוהב-ספר לקיים תקשורת קבועה עם אוצר הספרים העברי לדורותיו. בדעת החברה לעדכן את התוכנה כל שנתיים ולהמשיך בהקלדת החומר החסר, תוך כיסוי ספריות המחקר הגדולות בעולם, כהארורד, אוקספורד ועוד. הכתובת להזמנה לארה"ב ולקבלת מידע נעשית דרך צרפת:

Mr. Donald Goldman, Director, EPE, 9 Rue de la Martiniere,
91120 Palaiseau, France, Fax: 33-1-6931821

אוניברסיטת מרכז פלורידה
אורלנדו, פלורידה